

УДК 340.13

Шутак І. Д., доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького

Shutak E., Professor of theory and history of state and law department of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Galician, doctor of uridical scienses

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ: ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГНОСТИЧНОГО МЕТОДУ

LEGAL MONITORING: THE USE OF PROGNOSTIC METHOD

Розкрито питання застосування прогностичного методу у правовому моніторингу з метою підвищення якості правотворчої стратегії, тактики, техніки. З'ясовано, що прогностичний метод складається з соціально-правових методів збору та вивчення одиничних фактів, статистично-математичних способів і засобів експертних оцінок, тобто емпіричних прийомів.

Ключові слова: правовий моніторинг, прогностичний метод, правове прогнозування, нормативно-правовий акт, теорія права.

Раскрыты вопросы применения прогностического метода в правовом мониторинге с целью повышения качества правотворческой стратегии, тактики, техники. Выяснено, что прогностический метод состоит из социально-правовых методов сбора и изучения единичных фактов, статистически-математических способов и средств экспертных оценок, то есть эмпирических приемов.

Ключевые слова: правовой мониторинг, прогностический метод, правовое прогнозирование, нормативно-правовой акт, теория права.

Revealed the question of predictive method in the legal monitoring to improve the quality of law-making strategies, tactics, and technology. Clarified that prognostic method consists of socio-legal methods of collection and study of individual facts, statistically-mathematical methods and empirical techniques.

Legal monitoring is the main link of the implementation mechanism of the law-making policy, which uses tools such ensure the high quality of legal acts as sociological research, processing and analysis of statistical data, forecasting and simulation of actions of the future laws, a comprehensive examination of bills. Legal monitoring is a system of continuous monitoring, analysis and assessment of the validity of legal acts with the purpose of forecasting the further development of legislation and improve the efficiency of its regulatory impact.

Prognostic method complements the theoretical method of the General theory of law, used in the process of research of problems that cannot be solved using the latter, but the solution of which has a certain cognitive interest and is a necessary condition for the proper implementation of the General theory of the right of its functions. And therefore, this method of science should be seen as a set of theoretical method that combines a significant part of General, special and private methods of cognition, as well as non-core for the theory of law prognostic method.

Lessons for today the legal experience of the impact of adopting normative legal acts, as well as the achieved level of scientific understanding of this phenomenon, allows to say that the legal forecasting is a type of legal technologies. The progressive institutionalization of legal forecasting, quantitative and qualitative growth funds, rules, methods, techniques, methods of its implementation, predetermines the appearance Obie needs in their coordination and system use.

The greatest potential in predicting give the mathematical methods that provide high accuracy of the forecast. However, the mathematical apparatus is not capable to reflect relations of objects and forecasting with the external environment, which is explained by

the level of its development and the degree of adaptation to specificity of legal phenomena. There are gaps in the legal science. In particular, remains unsolved problem of influence of social factors on the law, other legal phenomena, determination of quantitative characteristics of the impact of individual factors on the subject.

For the most effective use of statistical and mathematical methods in modeling process of legal phenomena and forecasting of the required further detailed analysis of the structure of legal phenomena and their external relations and dependencies. The impracticality of the mathematical apparatus for building of legal models and forecasts so far is compensated by the method of expert estimates.

Competent opinion of experts, already now yield positive results in the prediction of effectiveness of specific legal norms, the rule of law, orientation of legal consciousness of the population, its political and legal activity, with other topical issues of the legal monitoring. In this way creates the most forecasts in the sphere of economy, politics and technology.

The originality of prognostic method is that its content is adapted to the subject and the task of essentially new empirical research – disclosure and justification of future States of legal phenomena. Therefore, not all the methods used for the study and synthesis of modern real-life legal phenomena, can be directly interpreted for the purposes of forecasting. But such adaptation to the subject prognostic studies does not change the fact empirical methods of collection and generalization of experimental facts.

Thus prognostic method is not a universal form of scientific knowledge capable of competing with the theoretical (Boolean) method of the General theory of law. Prognostic method consists of socio-legal methods of collection and study of individual facts, statistically-mathematical methods and means of expert assessments, i.e. empirical techniques.

Improvement and development of methodology of forecast research in sphere of legal monitoring will open another effective way to tie legal science and practice. This will allow not only to implement the scientific statements and conclusions in the form of recommendations of the duty in law or suggestions on improvement of

legislation, but also to prove the reliability of the proposed measures for the future subject to the following social and other changes.

Keywords: legal monitoring, forecasting method, legal forecasting, law, theory of law.

З українській теорії права тільки зароджується поняття, доктрина і методологія правового моніторингу. Діяльність з правового моніторингу не скоординована, як правило, не є обов'язковою і здійснюється за відсутності єдиної методологічної основи.

У вітчизняному правознавстві проявляється великий інтерес до проведення прогностичних досліджень, здатних дати надійну інформацію про стан правових явищ у майбутньому, в найближчій чи віддаленій перспективі. На даному етапі загальна теорія права не володіє достатнім досвідом прогнозування і розвиненим методологічним арсеналом, що застосовуються у таких дослідженнях.

Питання застосування прогностичного методу отримало своє вираження в розробці теоретичних і прикладних проблем даного явища, орієнтованих на створення впорядкованої системи засобів, способів і методики правового моніторингу, зокрема у працях О. Гаврилова, А. Гатілова, Н. Власенко, А. Дертева, О. Іванюка, В. Казимірчука, В. Карташова, М. Нарбінової, І. Онищука, Ю. Тихомирова, В. Сирих, Т. Хабрієвої, Р. Чернобель та інших.

В останні роки значно зросло значення соціальних технологій, застосовуваних у різних галузях невиробничої діяльності, і, перш за все, юридичних технологій. Стан вітчизняного наукового доробку в сфері правового моніторингу суттєво відстає від зростаючих потреб у таких дослідженнях.

Тому метою наукової статті є розкрити питання застосування прогностичного методу в правовому моніторингу з метою підвищення якості правотворчої стратегії, тактики, техніки.

Правовий моніторинг – це основна ланка механізму реалізації правотворчої політики, яка використовує такі інструменти забезпечення високої якості нормативно-правових актів як соціологічні дослідження, обробку та аналіз статистичних даних, прогнозування і моделювання дії майбутніх

законів, комплексну експертизу законопроектів. Правовий моніторинг – це система безперервного спостереження, аналізу і оцінки дії нормативно-правових актів з метою прогнозування подальшого розвитку законодавства і підвищення ефективності його регулюючого впливу [1, с. 40].

Прогностичний метод органічно доповнює теоретичний метод загальної теорії права, використовується в процесі дослідження проблем, які не можуть бути вирішені з допомогою останнього, але вирішення яких має певний пізнавальний інтерес і є необхідною умовою належного здійснення загальної теорії права її функцій. І, отже, метод даної науки слід розглядати як сукупність теоретичного методу, що поєднує в собі значну частину загальних, спеціальних і приватних методів пізнання, а також непрофільного для теорії права прогностичного методу [2, с. 502].

Накопичений на сьогодні досвід правового прогнозування наслідків прийняття нормативно-правових актів, а також досягнутий рівень наукового осмислення даного явища, дозволяє говорити, що правове прогнозування являє собою різновид юридичної технології. Поступальний процес інституціоналізації правового прогнозування, кількісного і якісного зростання засобів, правил, способів, прийомів, методів його проведення, зумовлює виникнення об'єктивної потреби в їх узгодженні і системному використанні [3, с. 31].

Актуалізація теоретичних і прикладних аспектів прогностичного методу обумовлена послідовним його вбудовуванням у практику державного планування соціально-економічного розвитку країни і регіонів, у нормотворчу діяльність органів державної влади, в процес проведення правового моніторингу та ін. Що вимагає, крім іншого, застосування адекватних форм юридичного опосередкування даної діяльності. Все це історично і логічно призводить до необхідності розробки проблеми технології правового прогнозування. Теоретична основа розробки технології правового прогнозування частково підготовлена теоретиками права. Існуючі напрацювання в цій сфері можуть бути продуктивно використані для вирішення даного завдання [4, с. 16–17].

На думку І. Онищука, основна проблема активного використання механізму правового моніторингу на практиці для визначення ефективності нормативно-правового регулювання та

правозастосування полягає у відсутності опрацьованих і перевірених критеріїв, показників та методики оцінки останньої. Тому, необхідно створити належні умови для проведення відповідного правового моніторингу. Моніторинг ефективності нормативно-правових актів шляхом послідовного аналізу всіх ланок цілісного процесу їх розробки, прийняття та реалізації дозволить виявити слабку ланку, регулювання або виключення якого слугуватиме підвищенню якості та ефективності нормативно-правових актів та законодавства в цілому [5, с. 147].

Правовий моніторинг має послідовні функції – від визначення пріоритетів і планування до напрямків збору інформації, перехресної перевірки інформації, звітності, аналізу інформації і наступних дій [6, с. 8]. Правовий моніторинг поєднує такі стадії, як правотворчий процес, оцінювання якості чинних нормативно-правових актів та правозастосовний процес.

Інструментальна цінність моніторингу полягає в тому, що він здатний послужити вирішенню завдання створення ефективного механізму правотворчості і реалізації її результатів, що відображає суспільні потреби. Підвищує ефективність вжитих державою заходів щодо подолання правового нігілізму громадян [7, с. 135–136].

Правознавцям вдалося досягти певних результатів в частині формування теоретичного знання про прогностичний метод. В меншій мірі можна говорити про успіхи в напрямі розробки і впровадження в практику державних органів елементів правового прогнозування. Завдання подальшого просування у проведенні теоретико-прикладних досліджень цього явища і оснащення суб'єктів та учасників юридичної діяльності науково обгрунтованими рекомендаціями щодо складання правових прогнозів вимагає подолати парадигму досліджень, відповідно до якої питання технології правового прогнозування та його методології не розмежовуються, а розробляються як проблеми останньої [8, с. 57–58].

Між тим прогнозування є найважливішою функцією загальної теорії права, а методи прогностичних досліджень складають невід'ємну частину методологічного арсеналу даної науки. У сфері загальної теорії права прогнозування може проявитися двома способами: формально-логічним, на основі теоретико-понятійного апарату, та шляхом проведення

спеціальних досліджень. Неточним є твердження про те, що раніше прогнозування не застосовувалося в правовій науці, в тому числі і в сфері загальної теорії права [9, с. 100–103].

Теоретико-понятійний апарат є ефективним засобом передбачення шляхів подальшого розвитку об'єктивних явищ і процесів. Знання закономірних зв'язків і відносин правових явищ дозволяє передбачати шляхи подальшого розвитку даних явищ, робити висновки про те, яким буде їх подальший стан в найближчій або віддаленій перспективі. Знання майбутнього на рівні конкретних явищ, процесів, конкретно-історичних форм прояву відповідних закономірностей являє собою принципово новий вид емпіричних досліджень.

На відміну від емпіричного базису загальної теорії права прогноз повинен передбачати і правильно передбачати майбутнє правових явищ. Такий рід знання можна отримати різними шляхами, в тому числі і на основі інтуїції. Однак різновидом наукових досліджень прогноз стає лише тоді, коли він базується на положеннях і висновках загальної теорії права, інших юридичних наук і складається із застосуванням спеціальних методів наукового пізнання [2, с. 498].

Як різновид наукового знання прогноз має доказову силу і належне наукове пояснення. Звичайно, прогноз можна спростувати подальшим ходом історії повністю або частково, але в момент його підготовки знання про майбутнє володіє всіма ознаками наукового знання у формі гіпотези, наукового припущення.

Найбільш актуальне значення мають прогнози змін, які можуть зазнавати: система права, окремі галузі і правові інститути, предмет правового регулювання, правовий режим та ін; ефективність дії проєктованих законів, соціальних і юридичних наслідків, викликаних прийняттям конкретного нормативно-правового акта.

Щоб забезпечити стабільність законодавства, важливо враховувати не тільки конкретно-історичні умови, наявні на момент прийняття акта, але і тенденції, основні напрямки розвитку суспільних відносин; кількісні та якісні параметри правової свідомості окремих соціальних груп, правової психології населення, громадської думки щодо конкретних законів, діяльності державних органів і посадових осіб; якісних і

кількісних змін інституту прав і свобод особистості, з урахуванням стану економіки, політичного режиму, інших соціально-правових факторів; стану законності в країні, динаміки різних видів правопорушень; основних напрямів і тенденцій розвитку юридичної науки тощо.

З урахуванням об'єкта і задач прогнозування визначаються дослідницькі процедури і сукупність використовуваних прийомів. Процес складання прогнозів в сфері загальної теорії права зводиться до таких дослідних процедур:

1) визначення якісних і кількісних характеристик об'єкта прогнозування, динаміки його зміни за якийсь конкретний термін;

2) виявлення зовнішніх чинників – соціально-правових явищ, які мають позитивний або негативний вплив на досліджуваний об'єкт;

3) побудова математичної моделі, що описує систему зв'язків і відносин досліджуваного об'єкта з зовнішніми факторами;

4) вивчення якісних і кількісних характеристик факторів, що впливають на досліджуваний об'єкт, визначення форми і тісноти зв'язку між факторами і досліджуваним об'єктом;

5) прогнозування шляхів та способів зміни, розвитку суспільних факторів;

6) складання прогнозу майбутніх станів досліджуваного об'єкта з урахуванням змін зовнішніх факторів, а також його внутрішніх якісних і кількісних характеристик [2, с. 499].

Перші чотири процедури прогнозування повністю відповідають процедурам соціально-правового дослідження, орієнтованих на вивчення і опис конкретно-історичних умов функціонування і розвитку досліджуваного правового явища. Традиційними будуть і спеціальні методи дослідження: спостереження, опитування, аналіз письмових документів, методи тлумачення права, а також математичні моделі, що описують зв'язки досліджуваного об'єкта і зовнішнього середовища, інтенсивність впливу на нього зовнішніх чинників.

Власне прогнозування починається з п'ятої процедури, коли на основі отриманої соціально-правової інформації ставиться завдання визначити, яким чином буде змінюватися середовище, а разом з ним і об'єкт прогнозування.

На думку О. Гаврилова, у правознавстві можуть бути використані методи узагальненого сценарію, опитування експертів, математичні методи, методи аналізу соціально-економічних і соціально-політичних факторів, правових структур і функцій, а також історико-правовий метод [10, с. 44–56].

Найбільші можливості в прогнозуванні дають математичні методи, які забезпечують високу точність прогнозу. Однак математичний апарат не здатний відобразити всієї сукупності зв'язків об'єктів та прогнозування із зовнішнім середовищем, що пояснюється рівнем його розробки та ступенем адаптації до специфіки правових явищ. Є певні прогалини і у правовій науці. Зокрема, залишається невирішеною проблема впливу дії соціальних факторів на право, інші правові явища, встановлення кількісної характеристики дії окремих факторів на об'єкт дослідження.

Для найбільш ефективного використання статистичних і математичних методів в процесі моделювання правових явищ і складання прогнозів потрібен подальший змістовний аналіз структури правових явищ, а також їхніх зовнішніх зв'язків і залежностей. Непристосованість математичного апарату для побудови правових моделей і складання прогнозів поки що компенсується методом експертних оцінок.

Компетентні думки фахівців вже в даний час дають позитивні результати при прогнозуванні ефективності конкретних норм права, стану законності, спрямованості правової свідомості населення, його політичної та правової активності, з інших актуальних проблем правового моніторингу. Подібним способом складається більшість прогнозів у сфері економіки, політики і техніки.

Своєрідність прогностичного методу полягає в тому, що його зміст адаптується до предмету і завдання принципово нових емпіричних досліджень – розкриття і обґрунтування майбутніх станів правових явищ. Тому не всі прийоми, використовувані для вивчення та узагальнення сучасного реального буття правових явищ, можуть бути прямо і безпосередньо сприйняті для цілей прогнозування. Але така адаптація до предмета прогностичних досліджень не змінює суті емпіричних методів збору та узагальнення емпіричних фактів [2, с. 501].

Таким чином прогностичний метод не є універсальною формою наукового пізнання, здатною конкурувати з теоретичним (логічним) методом загальної теорії права. Прогностичний метод складається з соціально-правових методів збору і вивчення одиничних фактів, статистично-математичних способів, та засобів експертних оцінок, тобто емпіричних прийомів.

Удосконалення та розвиток методології прогностичних досліджень у сфері правового моніторингу відкриває ще один дієвий шлях взаємозв'язку юридичної науки і практики. А це дозволить не тільки реалізувати наукові положення та висновки у формі рекомендацій про належне в праві або пропозицій із вдосконалення законодавства, але й обґрунтувати надійність запропонованих заходів на перспективу з урахуванням наступних соціальних та інших змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нарбинова М. М. Мониторинг законодательства и правоприменительной практики как инновационный институт / М. М. Нарбинова // Государственное управление и государственная служба. – Астана, 2013. – С. 39–41.

2. Сырых В. М. Логические основания общей теории права / В. М. Сырых : в 2 т. – Т. 1 : Элементный состав. – 2-е изд., исправл. и дополн. – М. : Юрид. Дом «Юстицинформ», 2001. – 528 с.

3. Гатилова А. С. К вопросу о технологии правового прогнозирования / А. С. Гатилова // Вестник ОГУ. – Оренбург, 2012. – № 3 (139). – С. 31–36.

4. Карташов В. Н. Юридическая технология или юридическая техника? Некоторые юридические аспекты исследования / В. Н. Карташов // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – С. 16–24.

5. Онищук І. І. Поняття і види правового моніторингу / І. І. Онищук // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ. – 2013. – № 8. – С. 147–154.

6. Handbook for the European Union Monitoring Mission in Georgia / Council of Europe. – Strasbourg Cedex, 2009. – P. 107.

7. Дертев А. В. Роль и значение правового мониторинга для Российской правовой системы / А. В. Дертев // Научный поиск.

Экономика. Управление. Право : материалы науч. конф. / отв. за вып. С. Д. Ваулин ; Юж.-Урал. гос. ун-т. – Челябинск : Изд. центр ЮУрГУ, 2011. – С. 134–137.

8. Иванюк О. И. Технология и техника правового прогнозирования / О. И. Иванюк, Г. Т. Чернобель // Юридическая техника : [учеб. пособие] / под ред. Т. Я Хабриевой, Н. А. Власенко. – М. : Эксмо, 2009. – С. 57–67.

9. Право и социология / отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. П. Казимирчук. – М., 1973. – 359 с.

10. Гаврилов О. А. Стратегия правотворчества и социальное прогнозирование. – М., 1993. – 127 с.